

**КАЗУС У ПЕРЕКЛАДІ ЗАЧИНІВ ТА КІНЦІВОК
УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК**

У статті розглядаються неточності у перекладі ініціальних та фінальних формул українських народних казок, шляхи їхнього походження та коригування.

Ключові слова: казус, переклад, зачин, кінцівка, формула, казка.

The article highlights the errors in the translation of initial and final formulas of the Ukrainian folk tales, their origin and ways of their correction.

Key words: casus, translation, beginning, ending, formula, folk tale.

Українська народна казка цінна своїми зачинами та кінцівками, що насиченні атмосферою таємничості, гострих вражень, магії, чудес та зрештою безкінечного гумору, що робить її особливою в очах інших народів. Ці увіковічені словосполучення відкривають перед читачем мудрість та знання наших пращурів, тому і важливо для перекладача зануритися у джерело з живою мовою, зачерпнути та донести до читача її життєдайну силу, не розхлюпавши, ступаючи по важкому перекладацькому шляху.

Об'єктом дослідження виступають ініціальні та фінальні формули українських народних казок.

Предметом дослідження є казусні ситуації під час відтворення початкових та кінцевих формул українських народних казок у перекладних казках англійською мовою.

Метою статті є дослідження неточностей у перекладі зачинів та кінцівок українських народних казок, включаючи їх виникнення, пояснення та шляхи пошуку адекватного відтворення. Переклад українських казок на англійський кшталт – справа копітка, адже неможливо обманути маленьких читачів та підсунути їм транскрибований переклад. Їхня фантазія диктує інші правила. Тут і постає перед перекладачем низка проблем у перекладі українських зачинів та кінцівок англійською мовою. Перенести читача іншомовної культури в світ української казки, де з перших рядків, – бурливий потік емотивно-експресивної, національно-специфічної лексики, з маркерами реальних місць та подій – завдання нелегке. З-поміж видатних перекладознавців української народної казки варто відмітити: А. М. Біленко, І. Железна, М. Ф. Скрипник, Р. Н. Бейн. Досконале знання традицій, національної специфіки українського народу, вміння втілювати знання в русло іншої культури – фактори успішного перекладу. Важливо пам'ятати, що всі прояви національного колориту перекласти неможливо, і не потрібно, вистачить лиш основних її проявів. Для себе ми виділили декілька факторів, важливих для перекладу зачинів українських народних казок:

1. реальні факти (напр., Було це давно-давно, коли ще люди ходили на [панщину](#). Давним-давно були такі часи, що молодих хлопців кликали в армію, коли їм було двадцять).
2. регіональні маркери (напр., Жили в Новому Давидкові, на Мукачівщині, чоловік з жінкою. (с. Нове Давидково Мукачівського р-ну, Закарпатської обл.) Одного разу в селі Миловому на Херсонщині в одного [чоловіка](#) був жвавий хлопчина, з яким батько завше рибальчив (с. Милове Бериславського р-ну Херсонської обл.).
3. римовані повтори (напр., *Десь-не-десь*, в тридесятому царстві, в іншій державі жив цар з царицею чи князь із княгинею, і було в них два сини. *Раз був, де не був*, у тій землі, де уже край світу, один чоловік. *Жив, де не жив*, один багатий граф. *Був – не був, та кажуть люди, що був*, дуже багатий пан-дідич [5]).

Кожне із перерахованих фактів несе важливу інформацію про український народ, його історію, стиль життя, мовлення, мислення. Це не означає, що інші зачинові реалії мають залишатися поза увагою перекладачів, проте мають право бути частково пристосованими до культури, на мову якої здійснюється переклад. Наприклад, в українських зачинах переважно зустрічаються прості речення, тоді як іншомовний реципієнт краще сприймає складносурядне речення. При цьому граматичні трансформації такого типу не спотворюють контекст. Проілюструємо це за допомогою наведених прикладів:

У лісі да жила лисиця, а біля того ліса да жив собі чоловік. У того чоловіка да був кіт. Він колись добре мишею ловив, а далі, як осліп, дак і перестав.

In a certain forest there once lived a fox, and near to the fox lived a man who had a cat that had been a good mouser in its youth, but was now old and half blind [4; 5].

Не руйнує національний колорит заміна зачину української народної казки традиційною англійською формулою "Once upon a time...". Проілюструємо це за допомогою прикладу: *Жив колись (раз, собі) – "There was once upon a time..., Once upon a time there lived.... There once was..."; Був собі (один, такий). – "There was once upon a time..., Once upon a time there lived... [4; 5]"*.

Проте, саме можливість пристосувати казку до сприймання іншомовним реципієнтом і стає причиною неточностей, особливо тих перекладачів, які не є носіями української мови, адже казка не закінчується на традиційній формулі обрамлення, поруч з маркерами місця, переліком головних героїв, їхнього соціального положення, наявності або відсутності дітей, казкарі майстерно, в стислій формі, передають живий дух української мови, що інколи дає збій в англійських перекладах. Простежимо цю закономірність у перекладах Р. Н. Бейна.

Ox!

Колись було не так, як тепер: колись усякі *дива* робилися на світі, і світ був не такий як зараз. Нині цього всього немає... Розкажу вам *казку* про лісового царя Оха, який він був. Колись-то давно, не за нашої пам'яті, – мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі, – жив собі убогий чоловік з жінкою, а у них був один син, та й таке ледащо той одинчик, *що лишенько!*

Oh the tsar of the forest

The olden times were not like the times we live in. In the olden times all manner of *Evil Powers* walked abroad. The world itself was not then as it is now: now there are no such Evil Powers among us. I'll tell you a *kazka* of Oh, the Tsar of the Forest, that you may know what manner of being he was.

Once upon a time, long long ago, beyond the times that we can call to mind, ere yet our great-grandfathers or their grandfathers had been born into the world, there lived a poor man and his wife, and they had one only son, who was not as an only son ought to be to his old father and mother. So idle and lazy was that only son that *Heaven help him!* [4; 5]

Неможливо не помітити явний казус, що склався навколо слова "диво". Автор для перекладу обрав слово "Evil Power", в примітці до тексту зазначивши, що "Div. This ancient, untranslatable word (comp. Latiu Deus) is probably of Lithuanian origin, and means any malefic power" і певною мірою виявився правим. Пояснення знаходимо в словнику "Знаки української етнокультури", згідно якого "Див – у дохристиянських віруваннях – зле божество-дракон, чудовисько; слово споріднене зі словами диво, дивний, пов'язаними, у свою чергу, із санскритським і перським Deva "божество", латинським Deus "бог", грецьким Zeus "Зевс"; з утратою первісного значення слова за його похідними залишилася семантика незвичайності, чуда, рідкісного явища чи ознаки, що межують з надприродністю [2, с. 181]". І тут виникає спірне питання, чи варто розцінити переклад як помилковий, що спотворив сюжет, чи, навпаки, як національно збагачену та розширену спробу донести до читача українське "диво". Зважаючи на той факт, що українська народна казка прийшла в англійський світ у 70-х роках XIX ст., а Р. Н. Бейн був одним із перших перекладачів, слово "диво" адаптоване під наше "рідкісне або раніше не бачене

явище; щось незвичайне, таке, що викликає подив, захоплення" на період його творчості існувало в тісних народних кругах та рідко застосовувалося за призначенням, саме тому це хибне трактування може знайти собі виправдання [2, с. 182]. Інший казус склався навколо слова "лишенько", яке у розумінні українського читача постає як горе, лихо, відчай батьків за сина ледаря, в англomовному варіанті бачимо: "Heaven help him", що не відповідає колоритному українському слову. Пояснення зазначеного вибору зумовлене російськими реаліями, адже українські казки перекладалися англійською з російського перекладу. Давайте порівняємо: Давным-давно, не на нашей памяти, а пожалуй, когда еще и отцов, и дедов наших не было на свете, жил-был бедный мужик с женой, у них был всего один сын, да и тот не такой, как надо: уродился такой ленивец, *что и не приведи господи!* [6]

У цьому зачині невдалим перекладом, на нашу думку, є транскрибований, поширений під час перекладу казок, проте, як правило, позбавлений змісту, не дбає про "перенесення літературного твору з однієї ментальної сфери в іншу", тим самим ускладнює розуміння і без того лексично насичених зачинів та кінцівок [3, с. 81].

Слова, що піддаються транслітерації, а саме: *kazka, mead, tsar, tsaritsa*, мають чудові відповідники в англійській мові. Переважно вони не несуть насиченого українського колориту і їх заміна англійськими словами *fairytale (folk tale), honey, king, queen* лиш допоможе іншомовному читачеві почати та закінчити казку з розумінням, не відволікаючись на незрозумілі графеми.

Менше всього труднощів виникає у передачі заключних формул українських казок, що констатують кінцеве благополуччя героїв, оскільки в англійських казках є їх еквіваленти. Трудність для перекладача постає в спробі передати все різноманіття українських заключних формул "мізерними формальними засобами англійської мови", які, крім різноманітних варіантів констатації кінцевого благополуччя героїв, включають у себе ще й низку інших моментів [1, с. 184]. Серед особливостей варто виділити жартівливі римовані кінцівки, які переважно не мають нічого спільного з сюжетом казки. Наприклад, *І кінець кінцем, бо курка з яйцем. Поїхали в ліс, вирубали квіши, то ще б казки було більш. Між тими квітами пишно розцвіла червона півоня, а цю казку розказала Юрчачка Доня. Сіла баба на стілець, а нашій казці кінець*[5].

Серед жартівливих фраз часто казкарі нам пропонують кінцівки зі словами-символами, серед яких часто зустрічається слово "горнець", що має важливе магічно-сакральне значення для українського народу. За давнім повір'ям, горщики добра господиня не лишає відкритими, особливо на ніч – у них може впасти щось нечисте; розбите горня – символ руїни, розбрату; дірявий горщик – марнотратник; щербатий горщик – нещаслива, невдатна людина [2, с. 149].

Наприклад, *Сказився бабин горнець, та й казці кінець. Розбився горнець – нашій казці кінець. На радості жінка розбила глиняний горнець, і нашій казочці кінець*[5]. Вище перелічені кінцівки, а саме: 1) римовані потішки; 2) слова-символи, важливі для перекладу, що не підлягають транслітерації чи калькуванню. Переважна кількість перекладачів з обережністю підходять до вибору влучного перекладу вищеперелічених кінцівок, проте казуси все ж трапляються та здебільшого пов'язані з неправильним пошуком відповідника. Наприклад, у казці "Старий собака" перекладач вирішив внести краплю творчості у переклад, унаслідок чого ми отримали, по-перше, розширену кінцівку, в якій з'явився ще один герой, відбулася конкретизація відрізка часу, по-друге, слова "кришка хліба" перетворилися на "a large lump of bread". Порівняємо для прикладу речення оригіналу і перекладу: *Дак жінка і дала собаці кришку хліба. And henceforth the woman and her husband gave the old dog a large lump of bread every day* [4; 5].

Зважаючи на те, що під словами "кришка хліба" розуміється крихта, малий кусень, у перекладі буде доцільніше вжити "a little slice of bread". Інший казус стався у кінцівці казки "Лисиця та кіт", де знову ж таки творче вкраплення перекладача не оминуло твір перекладу, унаслідок чого славнозвісне українське слово "сало" перейняло на себе образ "bacon" та перетворилося з жиру на м'ясо. Проілюструємо це за допомогою наступного

прикладу: А кіт зоставсь. Сидить да сало їсть, а лисиця – мед. Поїли гарненько собі да й пішли додому. But the cat remained in the midst of all the good things and ate away at the *bacon*, and the little fox gobbled up the honey, and they ate and ate till they couldn't eat any more, and then they both went home licking their paws [4; 5]. Такий переклад, безсумнівно, підлягає корекції, тим паче, що в англійській мові є прекрасний відповідник "pork lard". Отже, переліченні переклади ще раз підтверджують, що переклад річ не проста, і якщо якісь казуси і мають місце, вони лише підтверджують намагання перекладача пристосувати твір під іншомовного читача, допомогти сприйняти непростий світ української казки через призму слів-відповідників, методом доповнення та пояснення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Егорова О. А. Традиционные формулы как явление народной культуры : на материале рус. и англ. фольклор. сказки : дис. ... канд. культурол. наук : 24.00.01 / Егорова Ольга Арсеновна. – М., 2002. – 259 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / В. В. Жайворонок – К.: Довіра, 2006. – С. 149
3. Мосьпан Н. В. Семіолінгвістичний аспект українських перекладів казок Р. Кіплінга : монографія / Н. В. Мосьпан. – К.: "Освіта України", 2011. – 279 с.
4. Nisbet Bain R. Cossack fairy tales and folk-tales / R. Bain Nisbet – New York : A. L. Burt Company, 1894. – 428 p.
1. Казки українською мовою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kazka.vn.ua> (станом на 26.08.13.).
2. Українські народні казки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://providne.org> (станом на 26.08.13.).